

SPOLUPRÁCA RODINY S MENTÁLNE POSTIHNUTÝM DIEŤAŤOM A ŠPECIÁLNEJ ZÁKLADNEJ ŠKOLY

PaedDr. Jana Kríštofiková, CSc.

Katedra špeciálnej pedagogiky, Pedagogická fakulta UK, Bratislava

Kľúčové slová

Mentálne postihnuté dieťa, rodina dieťaťa s mentálnym postihnutím, spolupráca rodiny s mentálne postihnutým dieťaťom a špeciálnej základnej školy.

Key words

Mentally handicapped child, family with mentally handicapped child, cooperation between the family with mentally handicapped child and auxiliary school.

Na výchove dieťaťa sa podieľa rodina, škola a spoločnosť. Jednou z najdôležitejších inštitúcií aj v súčasnej dobe je rodina, ktorá ovplyvňuje základné formovanie osobnosti človeka, vrátane postihnutého. Úlohou rodiny je podľa Tamášovej (2007) položiť základy výchovy jednotlivca, utvárať jeho prvé spoločenské potreby. Na týchto základoch rodina neskôr stavia výchovné pôsobenie iných výchovných činiteľov.

Každé dieťa je prijímané rodinou s určitým očakávaním. Poznanie, že s dieťaťom nie je niečo v poriadku je prirodzene pre ňu ťažkým otrasom. Podľa Senka (1993) rodičia pri zvládaní tejto ťažkej situácie používajú určité zvládacie vzorce (štýly), ktoré môžu mať rôznu efektívnosť:

- a) Snaha porozumieť. Rodičia postihnutého dieťaťa sa snažia zistiť, v čom je ich situácia výnimočná, a teda stresová, hľadajú informácie o prognóze vývinu v danom prípade.
- b) Pozitívne kognitívne reštruktovanie. Podstatu tohto štýlu je snaha rodičov pochopiť, že daná ťaživá situácia nie je z hľadiska ďalších možných následkov až taká neriešiteľná.
- c) Zameranie sa na emočnú podporu. Zásadou je, že rodičia svoje problémy neskrývajú, ale otvorene sa s nimi zdôverujú svojmu okoliu.
- d) Sústreďenie sa na celkovú podporu pri riešení problému. Výsledkom tejto stratégie je úzka spolupráca rodičov so všetkými zainteresovanými zložkami.

Bezprostredným cieľom výchovy dieťaťa s mentálnym postihnutím (ďalej MP) v rodine by malo byť jeho plné zapojenie do života rodiny i nájdanie adekvátneho postavenia na prijateľnej úrovni mimo domova (Bajo, Vašek, 1994).

Nemenej dôležitou inštitúciou v oblasti výchovy a vzdelávania detí s MP je popri rodine škola. Podľa Linka (1994) je škola ako životné prostredie, na formovaní ktorého sa zúčastňuje učiteľ, žiak a rodič. Škola okrem sprostredkovania učiva má byť aj prostredím, ktoré sprostredkuje sociálne skúsenosti. Tradičná výchova málo zasahuje tzv. vychovateľnosť, čo platí predovšetkým u detí s postihnutím. Charakter ich nonkognitívnych funkcií je oveľa zložitejší, ťažšie ovplyvniteľný výchovou. Preto je dôležité, aby sa popri vzdelávaní kládol väčší dôraz na výchovu, čo platí práve pre tieto deti (Zelina, 1996). Súčasná výchova a vzdelávanie je charakteristické zmenami, ktoré smerujú ku koncepcii založenej na individuálnom rozvoji osobnosti dieťaťa podľa jeho schopností a možností. A práve preto pevná spolupráca, komunikácia školy a rodiny, kde je zahrnutá predovšetkým dôvera, úcta, vzájomné poznanie a rešpektovanie špecifických práv prispieva u mnohých detí s MP k pokroku v ich psychickom a telesnom vývine, v ich socializácii. Pri pozitívnej spolupráci, do ktorej sa aktívne zapájajú aj deti, sa medzi rodičmi a špeciálnymi pedagógmi vytvárajú trvalejšie a osobnejšie vzťahy, spolupráca postupne stráca formálny charakter. Snahou špeciálnej základnej školy (ďalej ŠZŠ) je hľadať čo najefektívnejšie formy a spôsoby spolupráce s rodinou, ktoré vyhovujú rodine aj škole. Vzťah rodiny a ŠZŠ sa formuje prostredníctvom individuálnych a kolektívnych foriem spolupráce.

Pri individuálnych formách spolupráce má dominantné postavenie vzťah špeciálneho pedagóga s rodičmi. Obsah zahŕňa prevažne konkrétne výchovné úlohy alebo problémy jednotlivých detí a ich riešenie.

Medzi individuálne formy spolupráce patria:

- návštevy učiteľov v rodine,
- pozvanie rodičov do školy na individuálny rozhovor,
- žiacka knižka, listy rodičom.

Pri kolektívnych formách má určujúce postavenie vzťah kolektívu rodičov a pedagogických pracovníkov školy. Obsahom sú všeobecné otázky týkajúce sa celej skupiny žiakov.

Medzi kolektívne formy spolupráce možno zaradiť:

- činnosť rodičovského združenia,

- dni otvorených dverí,
- konferencie,
- besedy a ďalšie akcie organizované školou.

Je dôležité, aby vzťah rodiny a školy bol zameraný obojstranne, čiže škola pomáha rodičom, ale súčasne očakáva od nich pomoc pri utváraní čo najlepších podmienok pre edukačný proces. Len takto chápaná spolupráca utvorená na základe vzájomného porozumenia, prinesie očakávané výsledky (Hamarová – Holkovič, 1987). Dobrá spolupráca s rodičmi pomáha špeciálnemu pedagógovi a iným odborníkom pri výchovnovzdelávacej práci so žiakmi. V spolupráci s rodinou postihnutého žiaka musí špeciálny pedagóg objektívne diferencovať svoj postup vzhľadom k rozdielnosti situácie v jednotlivých rodinách. Pri kontakte s rodičmi by mal postupovať taktne, objektívne a trpezlivo. Úspešnosť spolupráce špeciálneho pedagóga s rodičmi postihnutých detí je podmienená ako už bolo uvedené vzájomnou dôverou. Vytvorenie takého vzťahu je možné len sústavným cieľavedomým stykom s rodičmi a konkrétnym poznaním rodinného prostredia dieťaťa rovnako ako zainteresovanie rodičov na pomoc v plnení výchovnovzdelávacích úloh školy.

V spolupráci s Bujňačkovou (2009) sme preto zisťovali úroveň spolupráce rodiny a ŠZŠ pri výchove a vzdelávaní MP žiakov. Zároveň sme zisťovali aj starostlivosť rodiny o MP deti. Vzorku prieskumu tvorilo 52 žiakov 5.-9. ročníka ŠZŠ a 8 triednych učiteľov.

Záver prieskumu možno zhrnúť nasledovne:

1. Našou prvou úlohou bolo zistiť v akom prostredí žiaci žijú, resp. ako funguje ich materiálne a hmotné zabezpečenie základných životných potrieb – ekonomická funkcia rodiny.

Výsledky prieskumu potvrdili, že väčšina respondentov má uspokojené základné materiálne a biologické potreby – bývanie, obliekanie, dostatočnú hygienu, zabezpečené stravovanie.

V skúmanej vzorke bola prevaha žiakov, ktorí majú súrodencov a žijú s nimi v spoločnej domácnosti. Taktiež väčšina skúmaných žiakov pochádza z úplnej rodiny, kde každodenný chod domácnosti zabezpečujú obaja rodičia. Výchovné pôsobenie oboch rodičov tak zvyšuje efektívnosť rodinnej výchovy a predstavuje východisko pre kvalitnú spoluprácu školy a rodiny, dobrú kooperáciu a komunikáciu medzi učiteľom a rodičmi.

Napriek tomu, že žiaci s MP žijú v prostredí, ktoré možno považovať za dobré rovnako ako aj výchovné pôsobenie rodiny, výsledky prieskumu

potvrdili výraznú nezamestnanosť oboch rodičov. Tento fakt možno vysvetliť jednak momentálnym stavom krízy zamestnanosti, ktorý môže byť krátkodobý, alebo tým, že rodičia MP detí pochádzajú zväčša zo sociálne znevýhodneného prostredia, majú nízke vzdelanie, a preto aj obmedzenú možnosť sa zamestnať.

2. Našou druhou úlohou bolo zistiť úroveň starostlivosti o MP dieťa zo strany rodiny.

Kultúrne podmienky rodiny, ku ktorým patria kultúrne aktivity rodiny, spôsob trávenia voľného času, celkový životný štýl rodiny sa výrazne podieľajú na procese socializácie dieťaťa s MP. Z prieskumu vyplynulo, že žiaci s MP majú pre plnenie si svojich pracovných povinností ako je písanie domácich úloh a opakovanie učiva na ďalší deň vytvorené doma dobré podmienky a pokoj, majú svoje miesto, kde môžu nerušene pracovať.

Pri získavaní informácií o spôsobe trávenia voľného času sme zistili, že MP žiaci na spoločné výlety s rodičmi chodia len niekedy a taktiež rodičia sa s deťmi nehrávajú žiadne hry, či už stolové spoločenské alebo rôzne iné športové hry. Toto zistenie mohla spôsobiť už avizovaná nezamestnanosť oboch rodičov a s ňou spojený finančný nedostatok, alebo nedostatočný záujem rodičov o spoločné aktivity so svojimi deťmi. Rovnako rodičia môžu byť aj nesprávne presvedčení o už dostatočnej samostatnosti svojho dieťaťa vzhľadom k jeho veku. Na základe uvedeného možno konštatovať dobrú kultúrnu úroveň bývania detí s MP, avšak zároveň treba poukázať na nie príliš dostatočnú úroveň starostlivosti zo strany rodičov v zmysle spolupráce s dieťaťom, ktorá sa prejavuje aj v záujme rodiča o hru, o činnosti MP dieťaťa. Pretože pravidelná záujmová činnosť detí s MP, efektívne využívanie voľného času a tiež intervencie rodičov do voľnočasových aktivít MP detí vytvárajú vhodné podmienky proti nežiaducim vplyvom prostredia, ktoré ohrozujú aj tieto deti (fajčenie, pitie alkoholu, drogy ap.). Predstavujú živnú pôdu pre pozitívnu spoluprácu rodiny a školy, pretože rodina a škola sú dve základné socializačné a výchovné inštitúcie a znova len vyzdvihujú potrebnú kongruenciu medzi nimi.

3. V rámci ďalšej úlohy sme zisťovali záujem rodičov o prácu ich detí v škole.

Celkovo možno na základe prieskumu konštatovať, že škola je oblasťou, o ktorú sa rodičia zaujímajú, aj o celkové dianie v nej vrátane výsledkov svojich detí v škole. Rodičia sa angažujú aj pri učení sa ich detí doma, pri

domácich úlohách im rodičia pomáhajú s ich vypracovaním. Rodičia tak majú príležitosť stráviť s deťmi viac času pri spoločných činnostiach, čo treba vyzdvihnúť ako jednu z foriem angažovanosti rodičov doma. Takýmto spôsobom napokon vedú svoje dieťa k plneniu si svojich školských povinností, k zodpovednosti, a to je to, čo chce dosiahnuť aj škola (jednotný cieľ rodiny a školy).

Rodičia taktiež kontrolujú a podpisujú deťom žiacku knižku a pochvália ich za dobré známky v škole. Žiacka knižka tu dáva akýsi priestor na vzájomnú komunikáciu medzi učiteľom a rodičom a naopak. Rodičia sa teda zaujímajú a chcú byť informovaní o prospechu svojich detí v škole a aj o ďalších správach písaných v žiackej knižke (napr. konanie rodičovského združenia, rozvrh hodín ap.), sú teda aktívnymi účastníkmi v spolupráci so školou. Z hľadiska návštevnosti rodičovského združenia sme zistili, že väčšina rodičov navštevuje rodičovské združenie či už pravidelne alebo len niekedy. Uvedené zistenie možno považovať za pozitívne, nakoľko účasťou na rodičovskom združení majú rodičia jedinečnú príležitosť porozprávať sa s učiteľmi o prospechu, správaní MP detí, o tom ako riešiť každodenné problémy doma, v škole, v živote, čím prispievajú k skvalitňovaniu edukačného procesu ich detí.

V rámci danej úlohy sme skúmali aj vzťah dôvery medzi rodičmi a deťmi. Zistili sme, že väčšina detí rozpráva rodičom o tom, čo sa v škole učili, aký mali deň, čo nové zažili. O možných problémoch v škole, momentálnych starostiach, ktoré deti prežívajú sa zdôverujú rodičom vždy alebo niekedy. Lahostajnosť voči problémom naokolo, mlčanie nič nerieši, ba krízu ešte prehľbuje. Preto je dôležité, aby rodina zabezpečila dieťaťu pochopenie, uznanie a bezpečnosť. Rodina by mala upevňovať psychické zdravie dieťaťa, pretože ak sa ono niečoho bojí, má starosti, môže sa to negatívne odraziť na kvalite jeho učebných výsledkov a celkovej aktivite v škole.

4. Našou štvrtou úlohou bolo zistiť záujem MP žiakov o prácu v škole.

Z prieskumu vyplynulo, že MP žiaci si vo väčšine radi píše domáce úlohy. Jedno z možných vysvetlení tohto zistenia je, že tieto domáce úlohy formuluje učiteľ tak, aby ich žiak chápal ako zábavné učenie sa doma. Žiakom s MP taktiež nie je ľahostajný ich školský prospech, čiže k práci v škole sa stavajú zodpovedne. O zodpovednom prístupe žiakov ku škole vypovedá aj skutočnosť, že si šetria učebnice a iné školské pomôcky. Atmosféru pohody v triedach odráža aj zistenie, že žiaci v prípade, ak niečomu nerozumejú, často sa svojho učiteľa pýtajú. Na základe uvedeného možno konštatovať,

že v triedach nepanuje napätie, ale naopak žiaci sa cítia dobre a učitelia sú otvorení vzájomnému dialógu. Spolupráca bez dobrého kontaktu s dieťaťom nie je možná.

Pokiaľ ide o obľúbenosť jednotlivých predmetov, medzi MP žiakmi sú najobľúbenejšie predmety matematika, telesná výchova, čítanie. V SZŠ nie je matematika svojím obsahom taká náročná ako na škole bežného typu. Žiaci s MP majú možnosť pracovať s pútavými pracovnými listami, ktoré si denne obmieňajú, riešia zaujímavé úlohy častokrát formou hry a zábavy, samozrejme pod dohľadom špeciálneho pedagóga. Na hodinách telesnej výchovy ich pri nácviку nových pohybových prvkov, rôznych športových súťaživých hrách zasa sprevádzajú silné emócie. Deti sú väčšinou zvedavé apráve na hodinách čítania veľa poznávajú a dozvedajú sa o ďalších zaujímavých nových veciach a javoch. Z výsledkov prieskumu vyplýva, že práca v škole je pre MP žiakov zaujímavá a páči sa im.

O potrebe lepšej spolupráce medzi rodinou a školou sa v poslednej dobe diskutuje viac ako inokedy, nakoľko v spoločnosti sa objavujú názory, že rodiny a školy nespolupracujú a ak áno, tak len na formálnej úrovni. Je preto nanajvýš potrebné, aby tieto dve inštitúcie pracovali spolu v prospech detí a mládeže, vzniknuté problémy spoločne riešili a odstraňovali. Od kvality ich spolupráce nepochybne závisí efektívnosť výchovy a vzdelávania. Maximálna snaha zúčastnených v edukačnom procese a ich vlastná každodenná prax dáva podnety k pozitívnym zmenám.

Literatúra

- BAJO, I., VAŠEK, Š. 1994. Pedagogika mentálne postihnutých (Psychopédia 1.). Bratislava: Sapientia. 240 s. ISBN 80-967180-1-0.
- BUJŇÁČEKOVÁ, I. 2009. Spolupráca rodiny s mentálne postihnutým dieťaťom a špeciálnej základnej školy. (Bakalárska práca, vedúca J. Krištofiková). Bratislava: PdFUK, 83 s.
- HALASIOVÁ, A. 2008. Rodinná výchova mentálne postihnutého dieťaťa. (Bakalárska práca, vedúca J. Krištofiková). Bratislava: PdFUK, 58 s.
- HAMAROVÁ, J., HOLKOVIČ, L. 1987. Rodina, spoločnosť, výchova. Bratislava: Veda vydavateľstvo SAV. 164 s.
- KRIŠTOFÍKOVÁ, J. 2007. Pôsobenie špeciálneho pedagóga v podmienkach integrovaného vzdelávania mentálne postihnutých žiakov. In Kvalita

- a spolupráca v špeciálnej pedagogike v súčasnom konkurenčnom prostredí. Zborník. Bratislava. Sapientia.
- LINK, R. 1994. Život v škole – škola ako životný priestor. In Ročenka Efeta, s. 5
- MASLOVÁ, M. 2002. Spolupráca školy a rodiny. Dolný Kubín: Združenie Orava pre demokraciu vo vzdelávaní. 50 s. ISBN 80-968664-2-7.
- SENKA, J. 1993. Zvládacie vzorce u rodičov postihnutých detí. In Ročenka Efeta, s. 19–20.
- ŠVARCOVÁ, I. 2006. Mentální retardace. Praha: Portál. 198 s. ISBN 80-7367-060-7.
- TAMÁŠOVÁ, V. 2007. Teória a prax rodinnej edukácie. Ivanka pri Dunaji: AXIMA. 210 s. ISBN 978-80-969178-3-9.
- ZELINA, M. 1996. Stratégie a metódy rozvoja osobnosti dieťaťa. Bratislava: IRIS. 230 s. ISBN 80-967013-4-7.

Zhrnutie

Príspevok je zameraný na rodinu dieťaťa s MP, jej funkcie, výchovné prístupy v kontexte na spoluprácu so ŠZŠ a zároveň predkladá výsledky prieskumu v danej oblasti.

Summary

The article is concerned on the family of mentally handicapped child, its functions, educational courses in the context to its cooperation with auxiliary school and also it presents the results of the research in this sphere.